

Simbolinė politika kaip socialinio protesto įrankis

RASA ČEPAITIENĖ

Lietuvos istorijos institutas, Tilto g. 17, 01101 Vilnius
El. paštas geokdepe@gmail.com

Straipsnyje analizuojama simbolinės politikos koncepcija ir jos pasitelkimo galimybės aiškinantis socialinių protesto judėjimų mechanizmus bei naudojamas kovos priemonės. Išsamiau aptariant protesto renginius, vykusius Lietuvoje 2021–2023 m., atskleidžiama, kaip jų metu oponuojančios politinės jėgos išnaudojo didžiųjų nacionalinių švenčių ir minėjimų simbolinį kapitalą.

Raktažodžiai: simbolinė politika, socialiniai judėjimai, politinis protestas, didžiosios nacionalinės šventės, minėjimai

IVADAS

Socialiniai judėjimai ir protesto formos tyrėjų pirmiausia buvo analizuoti žvelgiant iš jų mobilizacijos mechanizmų, politinės raiškos galimybių ir konfliktų [2; 31], tarpinstitucinės sąveikos [38] ar atspindėjimo žiniasklaidoje [25] perspektyvų. Tačiau ilgainiui šiuose visuomeniniuose sambūriuose vis labiau akcentuojamas emocijų [6; 16; 20], ideologijos bei apskritai kultūros vaidmuo [17]. Juk socialinių judėjimų dalyviai į viešus pasirodymus ateina ne tik turėdami politines pažiūras, bet ir moralės normas, įsitikinimus ir vertybines orientacijas [1; 13]. Šiuose renginiuose įgytą patirtį ir grupinį tapatumą jie išsaugo atmintyje, kad galėtų jais pasiremti panašiuose susibūrimuose ateityje. Sociologijoje ir politikos moksluose yra daugybė būdų analizuoti, kaip protestų metu kuriamas ir palaikomas grupinis tapatumas, pasitelkiama ir politiškai išnaudojama kolektyvinė atmintis, kaip įvardijama ir apibrėžiama diskriminacija ir ieškoma būdų jai įveikti, kaip vyksta kitų socialinių-kultūrinių kategorijų konstravimas bei grupinis dalijimasis. Taigi socialiniai protesto judėjimų rėmai šiandien suvokiami kaip tam tikros kognityvinės schemas, padedančios veikėjams orientuotis pasaulyje ir suteikti jam prasmę [15; 31; 32]. Vis dėlto politinis protestas visuomenės gyvenime lieka gana išskirtinis reiškinys, kartais net kraštutinė priemonė savo pilietinei pozicijai išreikšti, paprastai pasitelkiama išnaudojus visas kitas, mažiau radikalias. Sėkmės atveju jis skatina mases vėl išeiti į gatves, kelti reikalavimų karteles, todėl politinis elitas vengia nusileisti, dažnai rinkdamasis šių judėjimų ir jų keliamų problemų marginalizacijos ar užgnaužimo būdą, pasitelkęs valstybės represinę galią ir kontroliuojamą žiniasklaidą. Tačiau socialinės žiniasklaidos ir socialinių tinklų atsiradimas XXI a. pradžioje iš

esmės pakeitė protestuojančiųjų mobilizacijos procesą ir pobūdį – šis efektas buvo fiksuotas jau „Arabų pavasario“ metu 2010 metais.

Pasak sociologų Jacquelienuos van Stekelenburg ir Berto Klandermanso, tam, kad protestas pavyktų, turi sutapti tam tikros socialinės sąlygos: *paklausa* (skundai, pyktis ir pasipiktinimas), *pasiūla* (protesto organizacijos) ir *mobilizacija* (veiksmingi komunikacijos tinklai). Dalyvavimo proteste motyvacija gali būti instrumentinė, ekspresyvi, emocionali ar paremta tam tikru stabilium grupiniu tapatumu, o pastarasis, būdamas politizuotas ir akumuluotas, atlieka svarbų vaidmenį tolesnių kolektyvinių politinių veiksmų dinamikoje [40]. Šios sąlygos Lietuvoje sutapo 2021–2023 m. – didėjo socialinis nepasitenkinimas, gausėjo protesto akcijos bei formos, nors įvairūs protesto renginiai, ypač susiję su istorijos politikos klausimais (pavyzdžiui, vadinamasis „karas dėl atminties lentų“ Vilniuje [7]), buvo pastebimi jau nuo 2019 metų. Pastarosios akcijos gerokai skyrėsi nuo ankstesniųjų ne tik jų dalyvių geografija bei socialine sudėtimi (daugiausia ne vilniečiai, o provincijos gyventojai, vadinamųjų žemesniųjų socialinių klasių atstovai), bet ir įvardijamomis problemomis bei apimtimi. Vietoje konkrečių socialinių grupių ar profesijų, tokių kaip policininkai, mokslininkai ar mokytojai ir pan., keliamų ekonominių klausimų, tąkart viešai skambėjo daugiau „kultūriniais karams“ [4] būdinga retorika, sisteminių pokyčių reikalavimai bei raginimai atsistatydinti kai kuriems aukštiesiems pareigūnams ar net institucijoms, pavyzdžiui, LR Vyriausybei. Ryškiai išaugo ir šių protesto renginių dažnumas bei protestuotojų skaičius. Kai kurie vieši susibūrimai sostinėje ir kituose miestuose sutelkė nuo 1990-ųjų – nacionalinio judėjimo Sąjūdžio laikų – įspūdingą dalyvių skaičių, pavyzdžiui, Vingio parke vykęs „Didysis šeimos gynimo maršas“, įvairiais skaičiavimais, subūrė per 15 tūkst. dalyvių.

Svarbiausiomis dalies piliečių augančio nepasitenkinimo priežastimis tapo 2020 m. pa- baigoje TS-LKD, Liberalų sąjūdžio ir Laisvės partijos sudarytos valdančiosios koalicijos ir jos paskirtos vyriausybės pradėta įgyvendinti radikali vidaus bei užsienio politika, taip pat vadinamąjį genderistinį diskursą atliepiančios iniciatyvos įstatymų leidybos srityje. Veikiai kilo klausimas, kiek šie įgyvendinami planai atstovauja demokratinės daugumos rinkėjų nuomonei, kadangi 2020 m. spalio 11 d. parlamento rinkimuose dalyvavo tik 47,1 proc. visų balso teisę turinčių piliečių, o sudaryta valdančioji koalicija, gavusi 40,1 proc. balsų, atstovavo mažiau nei 20 proc. visų rinkimo teisę turinčiųjų (1). Kita vertus, šešėlių koalicijos legitimumui metė ir teismuose tebesvarstoma Lietuvos liberalų sąjūdžio korupcinė byla, apie tai rinkiminės kampanijos metu buvo nutylėta, taip pat sklandantys gandai apie kito koalicijos partnerio – Laisvės partijos – vėlavimą registruoti dokumentus rinkiminei kampanijai ir t. t. Daugumos piliečių valios, fiksuotos ir sociologinėmis apklausomis, nepaisymas beatodairiškai diegiant vadinamąją „progresyviąją“ genderistinę darbotvarę ir siekiant narkotinių medžiagų legalizavimo bei viešojoje erdvėje intensyviai skleidžiant LGBT bendruomenę ir jos vertybes palaikančias žinutes, taip pat ketinimai užčiaupti tam prieštaraujančius vadinamuoju „neapykantos kalbos“ įstatymu sukėlė prigimtinės šeimos ir tradicinių vertybių išsaugojimu susirūpinusių piliečių pasipiktinimą. Prie šio nepasitenkinimo prisidėjo ir dažnai pertekliniai, nenuoseklūs, dvejopus standartus taikantys, mokliškai menkai pagrįsti bei manipuliatyvūs kovos su COVID-19 pandemija būdai, ne sykį peržengę pagarbos konstitucinėms piliečių teisėms ir sąžinės laisvei ribas. Reaguojant į tai Vilniaus Vingio parke 2021 m. gegužės 15 d. įvyko daugiataūkstantinis „Didysis šeimos gynimo maršas“, organizuotas besikuriančio Lietuvos Šeimų Sąjūdžio (LŠS), rugpjūčio 10 d. prie LR Seimo lietuvių kalbos mokytojos Astros Astrauskaitės iniciatyva buvo surengtas

(1) Vyriausioji rinkimų komisija, 2020 m. Seimo rinkimai. Prieiga per internetą: <https://www.vrk.lt/2020-seimo>

mitingas, daugiausia nukreiptas prieš pandeminius ribojimus, kuriam pasibaigus, vakare kilo vėliau „riaušėmis“ pavadinti smurtiniai susirėmimai su policija. Rugsėjo 10 d. LŠS taip pat organizavo gausų mitingą Katedros aikštėje.

Šie ir kiti smulkesni renginiai sulaukė daug visuomenės ir žiniasklaidos dėmesio. Tačiau jeigu ankstesnės protesto akcijos valdančiųjų dažniausiai buvo ignoruojamos, tai prieš įvykstant minėtiems renginiams, didžiosios medijos jų organizatorius ir potencialius dalyvius skubėjo vaizduoti išimtinai negatyviai, nevengdamos netiesos, patyčių juos pravardžiuojant, taip pat bauginimo sankcijomis bei socialiniu ostrakizmu. Protestų organizatoriai ir dalyviai be rimtesnių įrodymų kaltinti prorusiškais nuostatomis, marginalizuoti ir demonizuoti. Išskyrus trumpą ir gana abstraktų LR Prezidento Gitano Nausėdos pasveikinimą šeimoms, kurio įrašas buvo paleistas Vingio parko renginyje, bei trumpą LRS pirmininkės Viktorijos Čmilytės-Nielsen susitikimą su LŠS lyderiais Seimo kieme, įvykusį prieš rugsėjo 10 d. mitingą, valdantieji nesistengė nei užmegzti dialogo su šių akcijų dalyviais, nei juos bent išklausti, jau nekalbant apie galimybę atsižvelgti į jų reikalavimus. Dar daugiau – nors mitinguotojai paisė viešų susirinkimų tvarkos taisyklių, veikė pagal įstatymus, didžioji žiniasklaida nuolat pabrėždavo menamą šių protesto renginių neteisėtumą ir neva beprasmiškumą. O Vilniaus miesto savivaldybės atstovai nesyk atvirai pažeidė piliečių konstitucinę teisę į taikius susirinkimus, daliai šių protesto akcijų nesuteikdami leidimų, nederindami jų vietas ar laiko arba sudarydami kitas reikšmingas kliūtis jiems įvykti. Įvairių instancijų teismai *post factum* nesyk konstatavo neteisėtus, o kartais ir piktnaudžiaujančius valdžia Vilniaus savivaldybės veiksmus, tačiau atsakingiems pareigūnams šie nutarimai neturėjo reikšmingesnių teisinių pasekmių. Kai kada teismai ir patys išitraukdavo į galios žaidimus, nevengdami taikyti dvejopus standartus skirtingų piliečių grupių – LGBT ir prigimtines šeimas gynėjų – teisei į viešus susirinkimus.

Į šias vertybines kovas buvo įpinta ir policija. Pasitelktos gausios jos pajėgos šių mitingų išvakarėse kai kuriuos aktyvistus net preventyviai, raštu, „perspėdavo“ juose nedalyvauti. Mitingų rytą fiksuoti atvažiuojančiųjų į Vilniuje stabdymo ir apgėžimo atvejai, sostinėje jiems kartais būdavo apsunkinama galimybė fiziškai patekti į protesto vietas. Policija taip pat vykdė baudžiamąjį persekiojimą asmenų, buvusių prie LR Seimo vadinamųjų „riaušių“ metu (vėliau daliai jų inkriminuoti kaltinimai dėl smurtinių veiksmų teismuose buvo atmesti) (2) ir t. t. Visa tai, kaip ir pabrėžtinai naujausios riaušių malšinimo pajėgų ir ekipuotės demonstravimas gatvėse šių renginių dienomis be būtino pagrindo, matyt, turėjo ilgam nuslopinti piliečių norą protestuoti, apskritai „kištis į politiką“, nes tai galėjo pasirodyti esant pavojinga ir nesaugu. Vis dėlto minėtose valdančiuosius kritikuojančiose 2021 m. pavasario–rudens masinio protesto akcijose tiesiogiai ar stebėdama jų internetines transliacijas sudalyvavo reikšminga Lietuvos piliečių dalis iš įvairių miestų bei miestelių. Tai bene pirmąkart išryškino skirtumą tarp tiesioginės asmeninės protestų dalyvių ar žiūrovų patirties ir to jų paveiklo, kurį provyriausybėse medijose kūrė įtakingi žurnalistai bei vadinamieji viešosios nuomonės formuotojai. Neslepiamas jų politinis šališkumas ir informacijos pateikimo tendencingumas neabejotinai turėjo reikšmės ir tam, kad didžiųjų žiniasklaidos priemonių reitingai krito į iki tol neregėtas žemumas [18].

Šių protesto akcijų rezultatai nevienareikšmiai. Nors jos kurį laiką išties sustabdė kontroversiškų įstatymų, reglamentuojančių šeimos politiką ir narkotinių medžiagų vartojimą, priėmimą Seime, tačiau jų sisteminis slopinimas ir neigiamas reprezentavimas

(2) Vadinamoji „riaušių byla“ šiuo metu nagrinėjama teisme, joje kaltinimai pateikti 87 asmenims.

žiniasklaidoje turėjo įtakos pilietinės visuomenės galimybių paveikti politinį procesą suvokimo pokyčiams. Pavyzdžiui, pilietinės galios indekso, matuojančio visuomenės realų ir potencialų aktyvumą, savo įtakos pajautimą bei su pilietine veikla siejamų rizikų vertinimą, 2022 m. tyrimas [33] atskleidė, kad gerokai išaugo nežinančių, kaip elgtųsi iškilus politinei, ekonominei ar vietos reikšmės problemai, skaičius ir sumažėjo tų, kurie tokiose situacijose aktyviai imtųsi veiksmų. Ypač svarbi šio tyrimo išvada, kad, palyginti su 2020 m., sumenko gyventojų tikėjimas visuomenės galia paveikti svarbius viešojo gyvenimo sprendimus. O valdžios institucijos, priešingai, susigrąžino pandemijos metu „aptirpusią“ įtaką gyventojų akyse – Seimo nariams, merams, savivaldybių taryboms ir „valdininkams“ priskiriama įtaka augo. Respondentai įvardijo ir daugiau su pilietine veikla siejamų rizikų, tokių kaip įtarinėjimai, kad pilietine veikla užsiimantis žmogus esąs savanaudis apsimetėlis arba neadekvatus keistuolis, arba didesnė grėsmė būti užsipultam, apšmeižtam, sulaukti aplinkinių patyčių, siekio sumenkinti autoritetą. Dalis respondentų net įžvelgė riziką prarasti darbą, tikėtinai laikė grąsinimus susidoroti. Šiame tyrime buvo teirautasi Lietuvos gyventojų nuomonės ir apie pastaraisiais metais vykusius protestus ir palaikymo akcijas. Daugiausia (67 proc.) palaikymo apklaustieji išreiškė Ukrainos gynybai ir karo pabėgėliams, o 2021 m. „Didysis šeimos gynimo maršas“ ir Vilniuje vykę protestai prieš COVID-19 valdymo priemones piliečius stipriai diferencijavo: apie trečdalis jų buvo linkę palaikyti ir tokia pati dalis – nepalaikyti šių protestų. Tačiau mažiausiai palaikymo sulaukė LGBT bendruomenės rengtos „Baltic Pride“ eitynės Kaune 2021 m. ar Vilniuje 2022 m. – tik 11 proc. apklaustųjų palaikė ir net 66 proc. nurodė „Baltic Pride“ idėjų nepalaiką.

Konfliktai dėl pilietinių galių ir augantis politinių oponentų priešiškus anaiptol nėra naujas reiškinys. Atlikę išsamią pilietinės visuomenės formavimosi aštuonių atvejų Europoje XIX a. studiją, politikos antropologai Nancy Bermeo ir Philipas Nordas padarė išvadą, kad daugelyje analizuotų šalių kelią į pripažinimą pilietinė visuomenė prasiskynė veikdama anapus įstatymo. T. y. šiuose procesuose buvo reikšmingas ne oficialus valstybės piliečiams suteiktas vaidmuo, o aktyvi pastarųjų veikla ir gebėjimas išsikvoti trokštamą teises, nepaisant tam nepalankių aplinkybių bei daromų kliūčių [3]. Šiai kovai būdavo pasitelkiami patys įvairiausi ištekliai – nuo institucinių iki simbolinių, įskaitant nekonvencinius. Tai rodytų, kad pilietinė visuomenė negali apsieiti be atviros demokratinės diskusijos viešosios erdvės, o išylančių problemų ir konfliktų slopinimas, užuot juos pripažinus ir sprendus, situacijos nepagerina, bet priešingai, tik silpnina piliečių įsitikinimą, kad jie turi bent kokias galimybes viešai veikti ir kad tas jų veikimas atneš norimus pokyčius. Tokia padėtis ypač kelia nerimą posovietinėse šalyse, kurios, kaip Lietuva, nuo pat M. Gorbačiovo pradėtos perestroikos deklaravo politinių permainų siekį link demokratizacijos ir pilietinės visuomenės stiprinimo.

Pagarbaus ir civilizuoto dialogo tarp valdančiųjų ir valdomųjų stoka bei augantis abipusis priešiškus nenuslopino protestuojančiųjų aktyvumo, tačiau nuolatinės kliūtys organizuotis ilgainiui juos paskatino ieškoti kitų būdų, kaip išreikšti savo nepasitenkinimą ir kritiką valdžiai. Tam 2022 m. pradžioje buvo spontaniškai atrastos ir kaip pakankamai efektyvios išnaudotos nekonvencinės ar atvirai kontrkonvencinės simbolinės politikos priemonės. Didžiosios nacionalinės šventės ir minėjimai bei jiems skirti viešieji renginiai netikėtai tapo arena atvirai neigiamam požiūriui į valdančiuosius demonstruoti: kadangi šie minėjimai buvo transliuojami per nacionalinę televiziją ir juos tiesiogiai ar iš įrašų stebėjo daugybė žiūrovų, to nebuvo įmanoma nuslopinti ar ignoruoti, nepaisant nemenkų pastangų juos *post factum* marginalizuoti ar išjuokti.

Atsižvelgiant į tai, šio straipsnio tikslas – atidžiau paanalizuoti 2022 m. vykusių trijų svarbiausių valstybinių datų – Sausio 13-osios, Vasario 16-osios ir Kovo 11-osios – oficialaus minėjimo renginius ir jų metu reikšto pilietinio nepasitenkinimo formas. Kadangi šalia aktualių politinių klausimų šie renginiai ir jų metu ar vėliau skambėjusios viešosios nuomonės atspindėjo ir konkuruojančių politinių jėgų santykį su istorine atmintimi, pačia valstybe bei jos tolesnės raidos vizija, svarbu panagrinėti ir abiejų konfrontuojančių pusių siūstas žinutes, susijusias su istorijos politikos lauku. Tyrimo teoriniam pagrindimui buvo pasitelkta akademinėje literatūroje nors ir nenauja, tačiau Lietuvos socialinėje-humanitarinėje terpėje kiek mažiau žinoma *simbolinės politikos* kategorija, todėl jai pristatyti straipsnyje skirta kiek daugiau dėmesio. Įvertinus posovietinių šalių raidos specifiką, simbolinės politikos ir socialinio protesto sąveikos analizei itin svarbia tampa kultūrinės atminties (per) konstravimo ir panaudos sprendžiant aktualias sociopolitines problemas tema. Dėl to greta tokių šaltinių kaip viešos politikų kalbos, šių renginių transliacijos, tv reportažai ar diskusijos apie juos oficialioje bei socialinėje žiniasklaidoje ir t. t. reikšmingu analizės metodu buvo pasirinktas ir antropologinis *tyrimas dalyvaujant* (išskyrus Kovo 11-osios iškilmingą posėdį LRS, kuris stebėtas per televiziją). Tikiuosi, kad ši dviguba – šių renginių dalyvio ir simbolinės politikos tyrinėtojo – patirtis padėjo pastebėti ir geriau suprasti kai kuriuos kitaip sunkiau suvokiamus įvykusių renginių semantinius ir simbolinius aspektus.

SIMBOLINĖ POLITIKA: TEORINĖS APIBRĖŽTYS IR TAIKYMO LAUKAS

Nors valstybėje įgyvendinama simbolinė politika anaipol neapsiriboja istorinėmis temomis ir jų neišsemia, tačiau jai dažnai būdinga specifinė praeities interpretacija, reprezentacija, mediacija ir naratyvizacija siekiant tam tikrų politinių tikslų [44]. Bene pirmasis politikos *kaip simbolinio veiksmo* koncepciją dar XX a. 7-ajame dešimtmetyje pasiūlė JAV politikos analitikas Murray'us J. Edelmanas [12]. M. Edelmano darbai, polemizavę su tuo metu politologijoje dominavusia „racionalaus pasirinkimo“ koncepcija, tapo pirmuoju bandymu pateikti teoriją, išsamiau aptariančią simbolinių politinių veiksmų matmenį ir aiškinančią jų efektus santykyje su politinei analizei įprastomis konfliktų, prievartos, grupinių interesų, elito vaidmens ir kitomis kategorijomis. Būtent veikdami šiame lauke skirtingi politiniai veikėjai pritraukia arba praranda sekėjus, individai ir grupės įgyja aiškesnius politinius vaidmenis ir tapatumą, vyksta finansinių srautų ir simbolinių statusų persiskirstymas ir pan. Tačiau ši sąvoka įgavo daugiau populiarumo kiek vėliau, ypač ją pradėjus taikyti posocialistinių ir posovietinių visuomenių [42; 44; 46; 47; 48] ar eurointegracijos procesų [22] tyrimams. Tai lėmė ir komunistinių režimų oficialioji ideologija, kuri stengėsi prasiškerbti ne tik į visuomeninį, bet ir į privatų žmonių gyvenimą, ir tai, kad simbolinės sistemos transformacija tapo viena esminių pokomunistinių *tranzitų* ypatybių [14]. Prie to būtų galima pridėti ir totalitarizmo sąlygomis visuomenių išsiugdytą jautrumą ženklams, simboliams ir kitoms verbalinėms-vizualinėms asociacijoms ir jų semantiniams niuansams, iš dalies kilusiems ir iš tuomet išplėto „Ezopo kalbos“ kaip politinio bei visuomeninio nepasitenkinimo raiškos arsenalo, išnaudojančio įvairius kultūros tekstus. Tad ir, pavyzdžiui, inscenuotos kartuvės per antivyriausybinių protesto mitingą prie LR Seimo 2021 m. rugpjūčio 10 d., ir Vokietijos ir Rusijos finansuoto „Nord Stream II“ atidarymui pasirinkta rugpjūčio 23-osios data, ir t. t. gali būti laikomos simbolinės politikos pavyzdžiais, turinčiais stiprų afektyvų poveikį, pasiekiamą, atrodytų, minimaliomis priemonėmis.

Pasak M. Edelmano, simboliai ir manipuliavimas jais yra esminis mechanizmas, apibrėžiantis socialinės tikrovės suvokimą ir individų elgesį [10]. Taigi simbolinė politika – tai

ypatinga politinės komunikacijos forma, pirmiausia orientuota ne į racionalią tikrovės refleksiją, o į norimų prasmų sugestiją auditorijai pasitelkus vizualinius ir emocinius efektus. Ji sąmoningai išnaudoja tam tikrus estetinius-simbolinius išteklius valdžios legitimacijai ir sutvirtinimui, kurdama simbolinius politinių veiksmų ir sprendimų pakaitalus [49]. Simbolinės politikos prieiga dėmesį sutelkia į politinių veikėjų reprezentacijas viešojoje erdvėje (įskaitant žiniasklaidą), kurios gali skirtis nuo neviešos, tačiau dėl to ne mažiau realios politikos pusės. Kitaip tariant, politikoje „simbolinio elemento“ vaidmenį atlieka tai, kas elito kryptingai konstruojama kaip masių sąmonės valdymo ir manipuliavimo priemonės. Todėl efektai to, ką prancūzų sociologas Pierre'as Bourdieu pavadino „simboline valdžia“ ir „simboliniu dominavimu / prievarta“ [5], ne visuomet sutampa su tiesmuka propaganda, nes pastaroji dažnai būna nepakankamai efektyvi. Kaip ir simbolinės politikos veikimo laukas neapsiriboja vien valdančiojo elito ratu, taip ir jos tyrinėtojams įdomu, kaip šiame lauke veikia kiti socialiniai agentai, kaip siekdami pokyčių jie išnaudoja ir pasitelkia visiems bendrus nacionalinius simbolius ar pasiūlo naujus, „iš apačios“ kuriamus ženklus.

Žinoma, valstybės institucijų vaidmuo čia lieka esminis, nes ji turi daugiausia išteklių kitiems primesti jos kuriamus ir palaikomus socialinės tikrovės vaizdinius ir jų interpretacijas bei disponuoja teisiniais-administraciniais instrumentais, kurie tam tikriems simboliams suteikia išskirtinį statusą, galiausiai, nacionalinės bendrijos vardu veikti tarptautinėje arenoje, pasitelkdama šiuos simbolius palankiam šalies įvaizdžiui formuoti ir t. t. Tačiau šios galios nėra beribės: net jei pageidautina normatyvinė-vertybinė sistema visuomenei ir būtų primetama prievartinais metodais ar įteigiama pasitelkus viešuosius ryšius, vis dėlto individams lieka tam tikros „apsimestinio prisitaikymo“ bei „dvimintės“ galimybės (3). Tokiu būdu socialinės tikrovės kvestionavimas ir kritinis santykis su ja yra ne mažiau reikšminga simbolinės politikos dalis, parodanti, kad net ir griežtai kontroliuojamuose režimuose, tokiuose kaip, pavyzdžiui, totalitariniai, vis dėlto veikia tam tikri politinės konkurencijos ir skirtingo tikrovės interpretavimo mechanizmai.

Kodėl ir kaip simboliniai veiksmai apskritai gali būti politiškai efektyvūs? M. Edelmano nuomone, taip yra dėl to, kad žmonės linkę mąstyti stereotipais, personalizuoti ir simboliškai supaprastinti tikrovę – visa tai jiems padeda susidoroti su kasdienėmis, dažnai sudėtingomis, socialinėmis situacijomis. Šiam tyrimui svarbu tai, kad, skirtingai nuo kitų autorių, labiau pabrėžiančių konservatyvųjį-pragmatinį simbolinės politikos aspektą, M. Edelmanas labiau akcentavo jos klasinį konfliktinį charakterį. Valdžios pasiskirstymas visuomenėje nėra „savaiame akivaizdus“, jis visuomet daugiau ar mažiau atspindi nuolatinių interesų kovos ir besikeičiančios jėgų pusiausvyros tarp skirtingų socialinių grupių, įskaitant skirtingas politinės valdžios grupuotes, dinamiką. Simbolinės politikos priemonės, kuriomis valdantieji pasinaudoja tam tikromis progomis ir aplinkybėmis, jiems padeda ne tik pasiekti, bet ir ilgalaikėje perspektyvoje įtvirtinti bei garantuoti jų grupines naudas ir privilegijas [11]. Tačiau manipuliavimas simboliais kuria prieštarigus ir ne visuomet kontroliuojamus efektus: jis patraukia masių dėmesį, kartu atitraukdamas jį nuo interesų konfliktų, visuomet slypinčių paties elito viduje, kaip ir nuo nepasitenkinimo bei pasipriešinimo, tačiau gali sukelti ir jų pasipiktinimą, protesto veiksmus. M. Edelmanas buvo linkęs

(3) „Apsimestinis prisitaikymas“ – kategorija, kurią tyrinėdamas sovietinių žmonių mentalitetą ir perėjimo į posovietinę būklę padarinius išskyrė ir analizavo Rusijos sociologas Jurijus Levada ir jo kolegos, daugelį metų vykdantys projektą „Homo sovieticus“. Šis reiškinys gimsta totalitarinėse sistemose, kurios primeta individams universalią normatyvinę-vertybinę sistemą, tačiau pastarieji, išoriškai paklusdami ir prisitaikdami, randa būdų ją apeiti ar ignoruoti [45].

skirti dvi simbolinės politikos veikėjų grupes: tai negausios ir gerai organizuotos elito grupės, turinčios specifinių interesų, ir didelė, bet blogai organizuota „politinių žiūrovų“ masė. Jis gana skeptiškai vertino dabartinių Vakarų demokratijų pilietinių visuomenių galimybes sau naudinga linkme panaudoti simbolinės politikos erdvę. Vėlesniuose savo darbuose jis tiesiai ją vadino „politiniu spektakliu“ ir buvo įsitikinęs, kad šio spektaklio kūrimas ir kasdienė politinė veikla iš esmės yra tas pats, nors pretenzija į tai, kad jie skiriasi, ir padeda legitimuoti oficialius valdžios veiksmus [10]. Taigi, viena vertus, pabrėždamas integruojančias, mobilizacines ir net terapines simbolių veiksmų funkcijas, kurios yra pozityvios ir neapeinamos chaotiškoje ir neapibrėžtoje politinėje tikrovėje, šis autorius, kita vertus, simbolinėje politikoje matė galingą manipuliavimo viešąja nuomone instrumentą, nukreiptą įtvirtinti ir didinti valdančiųjų sluoksnių galią bei įtaką.

Kritišką M. Edelmano požiūrį į simbolinę politikos matmenį parėmė ir vokiečių politikos filosofas Ulrichas Sarcinellis, simbolinę politiką apibrėžęs kaip „kalbinį žaidimą“, kaip tam tikrą „politikos dramą“ ar „inscenizaciją“, vaidinamą priešais pasyvius šio „politinio teatro“ žiūrovus [37]. Jis simbolinę politiką suvokė kaip sisteminių-imanentinių atsaką į medijų demokratiją, kitaip tariant, kaip medijų visuomenės produktą. Vokiečių politologas Thomas Meyeris siūlė skirti simbolinę politiką „iš viršaus“ ir „iš apačios“. Pirmąjį jis apibrėžė kaip cinišką komunikacinio valdymo formą, paremtą kognityvinių iliuzijų gamybos technikomis. Šis valdymas esą egoistiniais valdžios atstovų sumetimais išnaudoja simbolio savybę nukreipti ir neegzistuojančius arba į stokojamus dalykus, tokius kaip, pavyzdžiui, pilietinės laisvės ar socialinis teisingumas. O simbolinė politika „iš apačios“, pavyzdžiui, demonstratyvus socialinių normų laužymas ir smurto veiksmai pilietinio pasipriešinimo metu, kaip tik siekia demaskuoti tai, ką taip kruopščiai slepia simbolinė politika „iš viršaus“. Šis autorius žengė dar toliau – medijinę politikos inscenizaciją vadino „antidiskursu“, o žiniasklaidos ir politikos simbiozę – „organizuotos neatsakomybės sistema“ [27]. Taigi jam simbolinė politika atrodė esanti grėsmė racionaliam politikos konceptui. Pastebėjimas svarbus, kadangi politinės-simbolinės strategijos naudojasi jau egzistuojančiais arba kuria naujus mitus, ritualus ir kultus (įskaitant įtakingo politiko asmens kultą), kurie, integruodami visuomenę, kartu kelia politinio diskurso iracionalumo (mistifikacijos) lygį. Dėl šios priežasties simbolinė politika gali būti efektyvesnė už įprastinę propagandą, kaip mėginimą įteigti žmonėms norimas idėjas, agitaciniu būdu išdėstant jiems tam tikrą „tiesą“. Tačiau jos funkcija nėra vien ideologinių konstrukcijų gamyba – kurdamas naujas prasmes elitas veikia pagal visuotinai apibrėžtas socialines prasmes ir bent iš dalies yra priverstas paklusti jų vidinei logikai, o tai reiškia, kad dirbtinai kuriami ir diegiami simboliai ar mitai tiesiog neprigis arba patirs nuolatinio kvestionavimo iššūkį, kaip kad atsitiko su Sausio 13-osios „neužmirštuole“.

Apibendrinant, simbolinė politika gali būti apibrėžiama kaip specifinė politikos lauko dalyvių veikla, nukreipta į tam tikrų dominuojančių socialinės tikrovės interpretacijų kūrimą ir propagavimą / primetimą likusiai visuomenės daliai [49; 50]. Tyrėjų ji vertinama ne kaip „tikrosios“ politikos priešingybė, bet kaip savitas jos aspektas, bene aiškiausiai pasireiškiantis istorijos politikoje. Taigi istorija ir kultūra yra labai reikšmingi simbolinio dominavimo kūrimo veiksniai [8]. Tačiau jeigu simbolinės politikos priemonės paprastai naudojamos šalių tarptautiniams interesams ar tarpartinėi konkurencijai realizuoti, kodėl tad jos negali būti išnaudotos ir kitos, oponuojančios, pusės – socialinių protestų organizatorių ir dalyvių? Tokiu būdu didžiosios valstybinės datos irgi tampa langu ar veikiau plyšiu socialiniam nepasitenkinimui išreikšti ir, pasinaudojus jau nusistovėjusiu tokių renginių

ceremonialu ir scenografija, priminti apie save ir savo kitomis aplinkybėmis slopinamus ar ignoruojamus politinius lūkesčius. Taip simbolinė politika tampa ne tik kovos dėl politinės galios, bet ir dėl teisės į visiems bendrų simbolių „moralinio kapitalo“ (už)valdymą priemone, o ginčai dėl praeities įvykių ir asmenybių interpretavimo bei vertinimo – pageidautinos ateities modeliavimo išraiška. Tad ir nacionalinė šventė / minėjimas, kaip stiprus politinis simbolis, kuriantis ir palaikantis kolektyvinį tapatumą – „mes esame tie, kurie atsimename tai (ir tokiu pat būdu)“, virsta svarbiausiu šios kovos įrankiu. O įprastinis *agonalinis* politikos pobūdis išnaudojamas ir kultūriškai, akumuluotą socialinio protesto energiją nukreipiant tolia linkme, kuriai priešininkas ne visuomet pajėgus rasti tuo metu adekvačiausią atsaką, tą matysime iš toliau aptariamų pavyzdžių.

SAJŪDŽIO MORALINIO KAPITALO AKTUALIZAVIMAS PROTESTŲ JUDĖJIMO SIMBOLINĖJE POLITIKOJE

Įvadinės pastabos

Analizuojant tris didžiuosius 2022 m. minėjimus / nacionalines šventes, tinka pasiremti minėta vokiečių politikos mokslininko Thomaso Meyerio simbolinės politikos kaip „teatro“ koncepcija, keliančia socialinio racionalumo ir moralinės politikų atsakomybės klausimus, ypač parankia taikyti visuomenių, kurios susiduria su aštriomis socioekonominėmis ir tapatybinėmis problemomis, analizei. Jose simbolinė politika dažnai išnaudojama vietoje demokratinių gebėjimų bei įgūdžių ugdymo, o banalus politinis konformizmas linkęs bet kurią alternatyvą sistemai vaizduoti kaip „priešiškų jėgų“ veikimo pasekmę, „nonsensą“ arba „utopiją“ (Lietuva, kaip ir kitos posovietinės šalys, būtų gana tipiškas šių tendencijų pavyzdys). Politinį *teatrališkumą* Th. Meyeris kartu su Martina Kampmann apibrėžė kaip „veiklą, kuri, aktyviai naudodama politiko kūną ir / ar jo medijinius įvaizdžius, siekia publikai sukelti tam tikrus pageidautinus efektus“ [28]. Teatrinis diskursas, nukreiptas į tam tikrų stiprių emocijų žiūrovo reakcijų (juoko, ašarų, rimties, pasididžiavimo, gedėjimo ir t. t.) sukėlimą, realizuojamas kruopščiai apgalvotomis režisūrinėmis priemonėmis. Čia, kaip jau minėta, vizualumas dominuoja politinių pranešimų atžvilgiu būtent dėl *politikų kaip aktorių* kūniškumo. Tačiau toliau aptariamais trimis atvejais, panašu, kad šiai teatrinei politinės galios reprezentacijos logikai buvo mestas rimtas iššūkis.

2022 metų Sausio 13-osios minėjimas

Laisvės gynėjų diena, kasmet minima sausio 12–13 d., 2022 m. taip pat turėjo vykti pagal jau įprastinį, daug metų egzistuojantį scenarijų, tačiau dėl COVID-19 pandemijos apribojimų daugiau renginių buvo suplanuota atviroms erdvėms. Pagrindinis Sausio 13-osios minėjimas ir Laisvės premijos įteikimo ceremonija vyko Nepriklausomybės aikštėje prie LR Seimo ir buvo tiesiogiai transliuojama per LRT. Tačiau, skirtingai nuo ankstesnių metų, aikštės prieigos buvo užtvirtos, o į

pačią aikštę, kurioje stovėjo palapinė su valstybės vadovais, buvo galima pakliūti tik turint leidimus. Žiūrovai nuo aikštėje susirinkusiųjų buvo atskirti naujutėliais metaliniais aptvairais (dar naudojamais riaušėms slopinti, pirmąkart pademonstruotais apsupant LRS Seimą ir Vyriausybės rūmus 2021 m. rugsėjo 10 d. visai kitur, prie Katedros, vykusio mitingo metu) ir dviem iš vidaus ir iš išorės išrikiuotomis policijos juostomis. Tai ir, kaip vėliau paaiškėjo, aplinkiniuose kiemuose suslapstyti riaušių malšinimo pajėgų darbuotojų pilni autobusiukai iš pat pradžių renginio dalyvius nuteikė nerimastingai ir neprisidėjo prie minėjimui deramos iškilmingos atmosferos kūrimo. Dėl demonstratyvios fizinės atskirties minioje augo įtampa, stiprėjo negausiam apsitvėrusių elito atstovų būreliui išreikiama kartūs priekaištai: „aš čia budėjau tada sausi, o dabar jūs mane kaip gyvulį laikysit aptvertą?“ Tokie ir panašūs šūksniai pirmiausia teko priešais žiūrovus išsirikiavusių karo policininkų eilei (4).

Triukšmas tądien tapo vieninteliu būdu miniai išreikšti savo nepasitenkinimą, tuo ji ir pasinaudojo, ypač kalbas sakant nepopuliariems politikams. Garsūs, spontaniški, nepaliaujantys skandavimai „gėda gėda“ ar ištisas rėkimas ir švilpimas, ypač sustiprėję, kai kalbas sakė LRS pirmininkė Viktorija Čmilytė-Nielsen ir premjerė Ingrida Šimonytė, visiškai užgožė jų balsą, nors LRT transliacijai ir pavyko sudaryti įspūdį, kad taip nėra. LR Prezidento ar likusių kalbėtojų pasirodymas nesukėlė tokios aršios nepasitenkinimo bangos, išskyrus galbūt provokatorių inspiruotą ir kur kas silpnesnį triukšmavimą, kilusį kalbą sakant tądien teikiamos „Laisvės“ premijos laureatei ses. Bernadetai Mališkaitei, dėkojusiai valdantiesiems. Priešingai vėlesniems pasipiktinusių politikų aiškinimams apie „susirinkusius pabaubti“, Sausio 13-osios aukos buvo visuotinai pagerbtos tylos minute ne tik oficialiojoje dalyje, bet ir per vėliau vykusį alternatyvų LŠS mitingą, surengtą priešais M. Mažvydo biblioteką. Todėl valdančiųjų vėliau lietas pasipiktinimas neva „išniekintu“ Sausio 13-osios didvyrių atminimu neatitiko tikrovės. Garsinis protestas šios iškilmingos ceremonijos metu aiškiai buvo nukreiptas į dvi konkrečias politikas, kurios susirinkusiems labiausiai asocijavosi su pasirinktomis pandemijos valdymo priemonėmis, nulėmusiomis piliečių segregaciją, Konstitucijos ir įstatymų nepaisymą, taip pat valdančiųjų koalicijos vykdoma šaliai nuostolinga ir pavojinga užsienio politika, stiprėjančia cenzūra ir artėjančia ekonomine krize.

Tądien pademonstruota elito ir piliečių, sostinės ir provincijos, privilegijuotųjų ir vadinamosios „tamsuomenės“, vyriausybės lojalistų ir „maršistų“ fizinė ir simbolinė atskirtis stipriai kontrastavo su Sausio 13-osios atmintimi ir politine žinia, kad visuomenė ir jos išrinktoji valdžia gali būti solidarios ir vieningos, ypač valstybei kylančių sunkumų ar grėsmių akivaizdoje. Šis kontrastas ypač įskaudino ir suezino tuos renginio žiūrovus, kurie dar gyvai prisimena 1991 m. sausio įvykius ir buvo aktyvūs jų dalyviai. Alyvos į pasipiktinimo ugnį įpylė ir po renginio valdančiosios koalicijos moralinio autoriteto V. Landsbergio žurnalistas ištarti žodžiai apie „ne žmones“, „fašistus“ ir „Jedinstvą“ [21] (5). Vėliau jis, tiesa, už juos atsiprašė. Didžiosiose medijose lietas pasipiktinimas „baubikais“ ir „švilpikais prie Seimo“ iškėlė ir klausimus apie tai, kam turi priklausyti tų lemtingų dienų atmintis ir kas labiau tądien paniekino žuvusiųjų atminimą – nuo žmonių atsitvėrę ir Sąjūdžio atmintį monopolizavę valdžios atstovai ar tuo besipiktinantys? Šio spontaniško protesto kritikai labiausiai priekaištavo, kad jis vyko „ne laiku ir ne vietoje“. Bet kada būtų buvęs tinkamas

(4) Karo policijos veikimo sfera yra griežtai reglamentuota įstatymu, kuris nenumato jos pasitelkimo civiliniuose renginiuose.

(5) Į Vasario 16-osios paminėjimą prie Prezidentūros atėjęs žmogus, buvęs žinomas Sąjūdžio dalyvis iš Panevėžio, rankoje laikė plakatą su užrašu „Buvau Sąjūdyje, tapau Jedinstva“, kurį iš jo norėjo atimti policija.

laikas ir vieta, jeigu nė į vieną iki tol vykusią protesto akciją valdantieji neatsižvelgė, nemėgino ateiti ir išklausti žmonių? Priešingai, savo galios demonstravimas, nesiskaitymas ir trolinimas kaip politinės komunikacijos forma tik augo ir stiprėjo, net pasitelkta situacijai aiškiai neadekvati riaušių malšinimo įranga bei pajėgumai.

Oficialiajame diskurse įsivyravo protestuotojų gėdinimo (vad. *shamingo*) [26] nuotaikos. Pavyzdžiui, įvykiui aptarti skirto „LRT Forumo“ dalyviai, kurių dalis buvo žymūs socialinių-humanitarinių mokslų atstovai, išskyrus vieną sociologę, kaltę už šį nemalonų incidentą išimtinai vertė protestuotojams [24]. Laidos rengėjams neatrodė svarbu į šį pokalbį pasikviesti bent vieną kitos pusės atstavą. Joje, kaip ir kitur viešojoje erdvėje nemėginant išlaikyti nuomonių pusiausvyros ar akademinio neutralumo, protestuotojai pravardžiuoti ir gėdinti, juos vadinant „tamsuomene“, „bliovikais“ ir „švilpikais“. Jeigu šios retorinės figūros pirmiausia asocijuojasi su gyvūnija („bliauna“ juk tik kanopiniai raguočiai, o švilpikas yra žvėrelis graužikas), tai kiti paniekiantys epitetai, nurodantys į jų „kvailumą“, „neišprusimą“, „blogas manieras“, „provincialumą“, „darbą priešui“ ir t. t., ir pan., kuriems priešpriešinami „šviesuomenės“, „aukštesnio išsilavinimo“ ir „didesnių pajamų“ gyventojų vaizdiniai, pademonstravo vadinamojo elito požiūrį į protestuojančią visuomenės dalį. Ši oponentus nužmoginanti retorika iš esmės tapo daugelį metų besitęsiančios sistemingos ir nuoseklios jų objektyvizacijos pasekme, atimant jiems teisę į autentišką balsą ir valią, artikuliuotas politines nuostatas, kurias jie būtų pajėgūs savarankiškai, be numanomų išorinių jėgų pagalbos, formuluoti ir išreikšti. Taigi, užuot tapę interpretatoriais ir tarpininkais, padedančiais nešališkai ir išsamiai paaiškinti susikaupusių socioekonominių ir vertybinių problemų esmę, šie *meinstriminiai* socialinių mokslų atstovai tąsyk susitapatino ir savo akademinio autoritetu legitimavo valdžios požiūrį į valdomuosius, kuris yra juos nuasmeninantis, nupiliatinantis ir sudaiktinantis, taigi tam tikra prasme panašus į kolonizatorių žvilgsnį į kolonizuotuosius. Tačiau tai pasakytina ne apie visus viešosios erdvės analitikus. Antai politologė prof. Ainė Ramonaitė, „Žinių radijui“ komentuodama Sausio 13-osios minėjimą, pradėjo nuo priekaištų sau ir kitiems socialinių mokslų atstovams, kadangi jie nesiėmė socialinio mediatoriaus vaidmens tarp abiejų konflikto pusių, tad priešiško situacijos linkusios vėl kartotis, o žmonių lūkesčiai ir toliau nėra girdimi. Ji, remdamasi atliktais šių protestuotojų kolektyvinio portreto tyrimais, pastebėjo, kad dalis jų yra nusivylę suliberalėjusios TS-LKD rinkėjai, o kita dalis – posovietinės transformacijos pralaimėtojai, tik dabar sukaukę pakankamai išteklių savo nepasitenkinimui išreikšti [35].

Minėtas simbolinis konfliktas atskleidė ir augantį politinio lauko toksiškumo laipsnį, kai išrinktieji politikai nepripažįsta jokios atsakomybės ar kaltės dėl augančio piliečių nepasitenkinimo, netinkamo valdymo [43] ir netoleruoja kritikos sau, vietoj to rinkdamiesi negirdėjimą ir vadinamąjį oponentų *cancelinimą*. Kaltė permetama kitiems, silpnesnei pusei: pabrėžiamas jos piktybiškumas, intelektualinis rambumas, neišraunamas blogis, begalinis tamsumas, pasidavimas priešiškų jėgų įtakai. Nenuostabu, kad šitaip iškreiptai suvokiant socialinę tikrovę, nuolat tenka jaustis itin nesaugiai, su didžiule baime gintis nuo visur įžvelgiamų priešų ir kenkėjų. Negydomas šis toksiškumas ilgam užnuodija politinę erdvę, paversdamas ją kurčia demokratiniam piliečių dialogui, bendrųjų reikalų tvarkymui. Agoros, nei fizinės, nei virtualios, nebelieka.

Kita vertus, šis simbolinis susidūrimas atskleidė ir augantį antrosios Lietuvos Respublikos ištakų vertinimo poliariškumą. Valdančiojo elito mėginimai monopolizuoti sau moralinį Sąjūdžio epochos ir „laisvės gynėjų“ kapitalą ryškiai kontrastavo su jau nusi-stovėjusiu minėjimo naratyvu, pabrėžiančiu visuomenės ir elito vienybę kovoje už laisvę.

Tai ir sukėlė didžiausią susirinkusiųjų pasipiktinimą, išreikštą vieninteliu jiems tuo metu prieinamu būdu – triukšmu, keliamu norint užgožti iš tribūnos sklindančią veidmainystę, suvoktą kaip šventvagystę.

Vasario 16-osios minėjimas

Vasario 16-osios renginiai vyko neatslūgus susikaupusiai įtampai. Šventinė atmosfera sostinėje nelabai buvo jaučiama, nors miesto centre susirinko daug žmonių, tam turėjo įtakos ir geras oras. Palyginti su ankstesniais metais, buvo mažoka tautinės atributikos, matyt, atsižvelgiant į ankstesnių protestų patirtį, baimintasi galimų policijos priekabių. Senamiestyje buvo daug policijos. Šįkart praeivių judėjimą ribojantys aptvarai kirto Pilies gatvę, kur turėjo įvykti svarbiausias, jau tradicinis, šventės renginys. Nors gatvė nebuvo fiziškai užtvirta, daliai renginio žiūrovų teko pereiti selektyvią patikrą. Minioje prie Signatarų namų buvo juntama įtampa: žmonių buvo daug, kai kurie jų stumdėsi, keikėsi ar su protestuotojų atstovais elgėsi agresyviai. Atskirai reikia paminėti muzikinį renginio foną. Prieš jam prasidedant vedėjas paskelbė, kad čia vyksta „laisvės diskoteka“, buvo leidžiami populiaros grupės „The Roop“ įrašai ir kita šiuolaikinė muzika, dalis jaunimo mėgino šokti. Tai gerokai disonavo su vieta ir proga. Laisvės TV ir Vilniaus miesto savivaldybė taip pat organizavo keletą renginių, teatralizuotomis priemonėmis turėjusių atkurti 1918 m. situaciją Vilniuje, Lietuvos Tarybą ir signatarų veiklą [41], kurios kartais atrodė kaip gana nevykęs mėginimas „modernizuoti“ istoriją ar net patyčios iš signatarų.

Netrukus prasidėjusios režisieriaus Eimanto Nekrošiaus sukurtos ceremonijos tvarka kasmet išlieka ta pati: trimitai, himnas, 1918 m. Nepriklausomybės Akto skaitymas, signatarų pavardžių skelbimas ir plojimai kiekvienam iš jų. Vienintelis netikėtas elementas – buvusios prezidentės Dalios Grybauskaitės pasirodymas Signatarų namų balkonėlyje, galbūt turėjęs atlikti dvi funkcijas: psichologiškai sumažinti minioje susikaupusią įtampą netikėtumo efektu atitraukiant dėmesį nuo pagrindinio kalbėtojo ir, antra, galbūt paliudyti simbolinį balkonėlio „perdavimą“ veikiausiai trečios kadencijos sieksiančiai ir tokiu būdu savo rinkiminę kampaniją pradedančiai politikai. Svarbiausias renginio akcentas – Vytauto Landsbergio kalba, vis pertraukiama šalininkų ir priešininkų šūksnių, plojimų ir skanduočių – kreipė dėmesį į dabar madingą žaliąją problematiką, vidaus ir išorės grėsmes. Jo kalbėjimo maniera ir retorika priminė pamokslą. Vėliau kalbėtojas, turintys muzikologo kvalifikaciją, ėmėsi „diriguoti“ bei pritarti tradiciškai šia proga atliekamiems muzikiniams kūriniams, mėginantiems tiesti tiltus su tarpukariu ir tautinės valstybės epocha.

Kasmet pasikartojantis Signatarų namų „balkonėlio ritualas“ nuosekliai kūrė draminių viešojo politinio veikimo įspūdį. Dar XX a. 8-ajame dešimtmetyje prancūzų politikas ir politologas P. J. Schwardzenbergas išskyrė keturis pagrindinius politikų teatrinis vaidmenis, kuriuos galima vertinti kaip politinės ir teatrinės veikimo logikos sintezę: *didvyris gelbėtojas, ponas kiekvienas, simpatiškas, tautos tėvas* [39]. Tačiau šis autorius, skirtingai nuo T. Meyerio ir M. Kampmann, savo teorijos išeities tašku laikė ne draminių teatrą, o šou verslą. Jo supratimu, politinis aktorius yra veikiau identifikacinė (su kuria būtų galima tapatintis) nei pramoginė figūra. Tai ryšku ir „balkonėlio“ atveju, kai pagrindinis dramos veikėjas atlieka „tautos tėvo“ vaidmenį, mėgindamas savyje sutalpinti bei įkūnyti pirmosios ir antrosios Lietuvos Respublikų atmintį. Tai įgyvendinama nuosekliai kuriamu mitu.

Jeigu simbolinė politika yra veikimas politinėje erdvėje remiantis tam tikra simboliu tvarka ir kalba, tai ji gali būti sustiprinama pasitelkus ir tam tikrą naratyvinę –

mito – struktūrą, kurioje į sudėtingus politinio universumo klausimus pateikiami paprasti ir visiems lengvai suprantami atsakymai, taip pat pasiūlomi aiškūs vertinimo ir elgsenos pavyzdžiai. Politiniai mitai, kaip teigia literatūros sociologas Andreasas Dörneris, yra simbolių kompleksai arba „iššęstiniai simboliai“ [9]. Tam, kad išliktų veiksmingi, jie privalo būti ne tik periodiškai atpasakojami, bet ir nuolat suvaidinami kaip ritualinės dramos, kur „gerosios“ jėgos kovoja ir nugalai „blogąsias“. Taigi politinio ritualo svarba čia tampa akivaizdi. Pastarasis, kaip ir per jį realizuojamas mitas, kuria supaprastintą tikrovės vaizdinį, į miglotas ir neaiškias situacijas įnešdamas tvarką ir prasmę, pavieniams žmonėms įkvėpdamas pasididžiavimo ir bendrystės jausmus, tikėjimą, kad jie nėra palikti visuomenės nuošalyje, o dalyvauja dideliuose ir svarbiuose piliečių bendruomenės reikaluose, taip pat skatina konformizmą ir palengvina grupinį bendravimą, savitarpio supratimą [8]. Pasikartojantys ir atliekami tam tikra nusistovėjusia tvarka, kaip kad per didžiąsias nacionalines šventes, šie ritualai yra pajėgūs pateisinti pačias neįprasčiausias ir kitaip abejotinas socialines privilegijas ar praktikas. Tačiau politinis ritualas yra dviprasmiš: viena vertus, jis remiasi transformacine-ugdomąja galia, kita vertus, – jam būdingu aprioriniu, taigi prievartiniu, pasiskirstymu viešaisiais vaidmenimis, kas kelia pavojų užgožti individualųjį pradą. Taigi, pasak amerikiečių istoriko G. Mossės, moderniose visuomenėse, išstūmusiose religines galios ir autoriteto palaikymo tradicijas, susikuria naujas politikos stilius, kuriame „bet kuris politinis veiksmas privalo transformuotis į spektaklį“ [29]. Čia pagrindinį vaidmenį vaidina tam tikra „politinė liturgija“, sudaryta iš komplekso ritualų, atliekamų remiantis politinėmis (arba pilietinėmis) religijomis [36]. Šioje liturgijoje ne tiesiog pasakojama apie valdžią, bet valdžia personifikuojama ir „suvaidinama“ emociškai ir estetiškai įtikinamu būdu, kartu su tiesioginiu, kūnišku jos rangų ir statusų atvaizdavimu bei užuominomis apie jų „aukštesnę“ prasmę valstybės institucinėje hierarchijoje, – tą ir matome kasmetinės „balkonėlio ceremonijos“ atveju.

Tačiau, kaip ir Sausio 13-osios minėjimo metu, jau nusistovėjusiam Vasario 16-osios minėjimo iš Signatarų namų balkonėlio politiniam spektakliui 2022 m. buvo mestas simbolinis iššūkis. Tik šiame renginyje ne tik skambėjo balkonėlio kalbėtojams prieštaraujantys šūkių ir skanduočių, bet ir buvo demonstruojami Romualdą Ozolą vaizduojantys plakatai. Taip protestuotojai vizualiai kvestionavo nusistovėjusią simbolinę sanklodą ir V. Landsbergio pretenzijas į „tautos tėvą“ vaidmenį ir kartu kaip neteisėtai uzurpuotą atmetė jo kaip Sąjūdžio įkūrėjo ir Lietuvos išlaisvintojo kuriamą automitą, pateikdami jam „tikruoju Sąjūdžio tėvu“ laikomo R. Ozolo vardą ir veidą. Kadangi šįkart jau buvo tikėtasi įvairių provokacijų, tiek renginio organizatoriai, tiek ir jų šalininkai buvo pasirengę šiuos simbolines politikos priemonėmis metamus iššūkius atremti ar užgniaužti, tad jie liko lokalus, nesisteminiai ir menkliau pastebimi minioje.

Kovo 11-osios minėjimas Seime

Didžiosios valstybės datos į Seimo istorinės salės tribūną vis išveda žmones, kurių žodis kitaip nepakliūtų į viešąją erdvę, tačiau kurio dėl vykstančios ceremonijos tvarkos tądien tampa neįmanoma išvengti ar užgožti. Štai anksčiau Lietuvos viešojoje erdvėje buvo plačiai aptarinėti ir nemenką atgarsį sukėlė Kovo 11-osios proga iš Seimo tribūnos nuskambėję filosofijos studento Vytauto Vyšniausko, „Laisvės“ premijos laureatų disidentės sesers Nijolės Sadūnaitės ir partizano Jono Kadžionio-Bėdos pasisakymai, kritikavę susiklosčiusią politinę padėtį, ryškiai kontrastavę su politinio elito diegiamu „Lietuvos kaip sėkmės istorijos“ naratyvu. Proga išnaudoti nusistovėjusį politinį ritualą išreiškiant opozicines nuostatas Seime susidarė ir 2022 m. Kovo 11-osios minėjime, kai tribūna buvo suteikta Signatarų

klubo deleguotai kalbėtojai, vienai iš antrosios Lietuvos Respublikos kūrėjų ir Konstitucijos teksto bendraautorė Zita Šličytė. Jos pasisakymas, kritikavęs genderistinę politikos pakraipą, diegiamą nepaisant daugumos piliečių valios, salėje sukėlė tikrą sumaištį. Dalis pasipiktinusių renginio dalyvių, daugiausia parlamentarų iš valdančiosios koalicijos ir ministrų, įskaitant ministrę pirmininkę Ingridą Šimonytę, jo metu paliko salę. Taip savitai pasikartojė Sausio 13-osios protesto dramaturgija, tik atvirksčiai – šįkart simboliškai buvo atsiribota nuo opozicijos atstovės, atsisakant ją išklausti. Kitos pusės žodžiai vėl buvo suvokti kaip papiktinimas ir šventvagystė, besikėsiantys į šventės atmosferą bei vyraujančią ideologinį diskursą. Vėliau kalbėtoja buvo aršiai užsipulta ir didžiojoje žiniasklaidoje bei socialiniuose tinkluose, patyrė patyčių bei kitokių mėginimų bauginti ir persekioti. Dėl Aukščiausiosios Tarybos deputatės Z. Šličytės kalbos Kovo 11-osios minėjimo metu net buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas, kurį inicijavo Tolerantiško jaunimo asociacija, joje paminėtą „pederastiją“ ir „homoseksualizaciją“ prilyginusi „neapykantos kalbai“, diskriminavimui ir kurstymui prieš seksualines mažumas [34] (vėliau prokuratūra šį tyrimą nutrauks, neišžvelgusi baudžiamojo nusikaltimo sudėties [23]).

Z. Šličytės kalba ir vėlesni mėginimai ją „atšaukti“ (*cancelinti*) viešojoje erdvėje keltų klausimą, kodėl politiniams oponentams vis dar leidžiama išnaudoti Seime vykstančių didžiųjų nacionalinių švenčių ir minėjimų tribūną kritinėms nuotaikoms reikšti, jeigu jos akivaizdžiai prieštarauja dominuojančiam politiniam diskursui? Pastebėtas prasminis disonansas aiškintinas tuo, kad valdantieji, nesvarbu, kurioms partijoms atstovautų, vis dar priversti į šias šventes įsileisti antrosios Respublikos „tėvus-kūrėjus“ ir taikstyti su neprognozuojamomis jų sakomomis kalbomis bei numanomu kritiniu užtaisu. Tai daroma dėl simbolinio politinės sistemos legitimumo ir valstybės tęstinumo reikmių. O numanomi nepageidautini pašaliniai šio sprendimo efektai vėliau didžiojoje žiniasklaidoje ir provyriausybinėse socialinėse medijose mėginami neutralizuoti kaip neva nebesusigaudymo politinėje tikrovėje dėl garbaus kalbėtojo amžiaus ar nusišalinimo nuo viešųjų reikalų pasekmė. Tačiau, kaip matyti iš aptariamo pavyzdžio, antrosios Respublikos „tėvus-kūrėjus“ jau išdrįstama ir persekioti, kas rodytų augančią ideologinę priešpriešą su Sąjūdžio epochos vertybėmis ir politiniais siekais. Vis dėlto šis atvejis, nors ir sukėlęs didelį visuomenės rezonansą, nėra vienintelis. 2012 m. kovo 17-ąją Nepriklausomybės aikštėje prie Seimo mitingą surengę buvę Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariai Alvydas Medalinskas, Romualdas Ozolas ir Bronislovas Genzelis buvo teisiami už Susirinkimų įstatymo nuostatų pažeidimą, tačiau išteisinti. Šie pavyzdžiai rodytų, kad simbolinėje kovoje dėl praeities moralinio kapitalo užvaldymo, siekiant priešinką diskredituoti visuomenės akyse, jau nebepaisoma įprastinių demokratinės konkurencijos ir vadinamojo „gero tono“ standartų.

IŠVADOS

Pasak diskurso analizės specialisto Teuno A. van Dijko, simbolinės galios, o kartu ir simbolinės politikos specifiškumas pirmiausia siejamas su galios elito veikla, kuria siekiama valdyti ir kontroliuoti kitų grupių prieigą prie viešojo diskurso. Tokia galia įgyvendinama remiantis jos sukauptu simboliu kapitalu, kuriuo naudojama socialiai konstruojant ir palaikant diskursyvias struktūras, užtikrinančias jų politinį dominavimą kontroliuojant „auditorijos sąmonę“ [8], tą ir iliustruoja trumpai aptarti trijų didžiųjų nacionalinių švenčių bei minėjimų atvejai. Tačiau šie renginiai taip pat liudija, kad simbolinės galios kaupimo procesas Lietuvoje nėra užbaigtas, nes jam vis dar meta iššūkį alternatyvios Sąjūdžio epochos interpretacijos, pateikiamos buvusių jo lyderių ir aktyvių dalyvių. 2019–2023 m.

masinės protesto akcijos tampa iliustracija, kaip Sąjūdžio epocha ir jos metu iškeltos politinės vertybės bei Lietuvos raidos programavimas vis dar pasitelkiamos kvestionuojant, atmetant ir kuriant įtvirtinamam politiniam diskursui ir jo tvarkai, įskaitant ritualinę, priešingą viziją. Ši vizija vis labiau tuščiaviduriu virstančiam minėjimo ritualui priešpriešina gyvą, asmenišką, moralinio autoriteto jėga paremtą liudijimą, o didėjančiai politinės valdžios ir visuomenės atskirčiai – atsiminimus apie pilietinę bendrystę ir pasiaukojimą dėl viešųjų reikalų.

Aptartose simbolinėse kovose itin svarbus žiniasklaidos vaidmuo. Sisteminių medijų įtvirtinamas neigiamas protestuojančiųjų vaizdiny, nuolat pabrėžiant jų „kitoniškumą“ („neišsilavinę“, „provincialai“, „žemų pajamų“, „paveikti Rusijos propagandos“ ar „jai dirbantys“, „antivakseriai“, „netikintys mokslu“ ir t. t.) ar „nežinojimą, ko nori“ artikuluojant savo politinius siekius, gali būti suvokiamas ir kaip mėginimas, pasitelkus specifines diskursyvines strategijas, kurti tam tikras galios distancijas. Politinių oponentų „kitoniškumo“ kūrimo procesas apima du iš pažiūros priešingus mechanizmus: *atskirtį* (distanciją), kuri grindžiama bet kokio galimo tęstinumo ar panašumo tarp oponuojančių grupių neigimu; ir *inkorporaciją*, arba kito *asimiliaciją*, atimtant jam teisę į politinį subjektiškumą ir vertybinę autonomiją. Šios priemonės, kurios dažnai būna pasitelkiamos kartu, sukelia bent tris reikšmingas pasekmes: dalies piliečių išstūmimą iš politinės bendruomenės (t. y. jų marginalizaciją), viešojo diskurso skilimą į dualistinį pasaulio matymą, suprimityvinant jį iki binarinių *gėrio* ir *blogio* kategorijų, ir politinių priešininkų objektyvaciją bei homogenizaciją [19], ką ir matėme anksčiau aptartais atvejais. Konstruodama protestuotojų „kitoniškumą“, žiniasklaida ne tik kuria, skeidžia ir įtvirtina stereotipus, bet ir formuoja grupių ir politinių klausimų reprezentacijas, daro įtaką visuomenės nuomonei bei formuoja pageidautiną socialinę elgseną. Tam tikrų grupių teigiamo ar neigiamo vaizdinio formavimas, konkrečioms problemoms ir situacijoms priskiriant didesnę svarbą arba, priešingai, jas nureikšminant, tam tikroms pozicijoms suteikiant didelę tribūną ir medijinį palaikymą, o kitoms jį atsakant, ilgainiui viešojoje opinijoje gali sukelti vadinamąjį „tylos spiralės efektą“ (6) [30]. Pasak sociologės Carol Glynn, „pagrindiniai „tylos spiralės“ komponentai yra šie: 1) visuomenei aktualus klausimas; 2) susiskaldymas šiuo klausimu; 3) kvazistatistinė nuojauta, padedanti individui suvokti nuomonių klimatą, taip pat įvertinti daugumos ir mažumos santykį klausimo vertinimo atžvilgiu; 4) izoliacijos nuo socialinio bendravimo baimė; 5) individo įsitikinimas, kad mažumos (arba „kitokia“) nuomonė atiboja jį nuo kitų; 6) „griežta“ žmonių grupė, kurios nuomonei neturi įtakos kitų nuomonė [15]. „Tylos spiralės“ koncepcija tinka ir socialinio konformizmo Lietuvoje lygiui matuoti, ypač santykyje su protestuotojų motyvacija ir mobilizaciniais gebėjimais. Šie efektai pastebimi ir aptariamais 2020–2022 m. protesto judėjimų bei renginių Lietuvoje atvejais, ypač fiksuojant jų palaipsnį slopinimą ir dalyvių demotyvaciją, ir tai rodytų, kad didžiosios medijos vis dėlto turi didelę įtaką viešosios nuomonės formavimui.

- (6) Tylos spiralės teorija – vokiečių politologės Elisabeth Noelle-Neumann pasiūlyta politikos mokslų ir masinės komunikacijos teorija, teigianti, kad individo suvokimas apie viešosios nuomonės pasiskirstymą daro įtaką jo norui reikšti savo nuomonę, o tai savo ruožtu daro įtaką kitų žmonių suvokimui ir galiausiai norui reikšti savo nuomonę. Remiantis „tylos spiralės“ teorija, individai labiau pasitiki savo nuomone ir labiau siekia viešai ją išreikšti, kai pastebi, kad jų asmeninei nuomonei pritaria visa grupė. Tačiau jei individas mano ar pastebi, kad jo nuomonė grupėje yra nepopuliari, jis bus labiau linkęs būti santūrus ir nutylėti. Kitaip tariant, individo požiūriu, neizoliuoti savęs nuo grupės yra svarbiau nei jo paties susidarytas situacijos vertinimas ir poreikis, kad jo nuomonė būtų išgirsta.

Protestų metu abi konflikto pusės stengėsi kvestionuoti viena kitos teisę į viešąją politinę raišką, pasitelkdamos ir simbolinės politikos, siejamos su nesenos praeities įvykių atmintimi, priemonės. Kadangi dalis Sąjūdžio epochos įvykių dalyvių dar yra gyvi ir vis dar pajėgūs mesti iššūkį valdančiųjų mėginimams apropriuoti jos moralinį kapitalą, jie pateikia viešai įtvirtinamiems pasakojimams ir ritualams prieštaraujančius liudijimus bei griebiasi simbolių protesto akcijų. Pavyzdžiui, prie jau aptartų simbolinės kovos atvejų galima būtų priskirti ir disidentų kunigo Roberto Grigo atsisakymą dalyvauti 2023 m. Kovo 11-osios minėjime Seime ir iš LRS pirmininkės rankų priimti patriotinių organizacijų jam skirtą apdovanojimą. Besitęsiančios kovos dėl teisės valdyti Sąjūdžio simbolinį palikimą, kaip ir „atgalinio ryšio“ trūkumas politinėje komunikacijoje, augina abiejų konflikto pusių priešišumą ir radikalizavimąsi. Kova dėl Sąjūdžio (taip pat tautinės pirmosios Respublikos, iš kurios jis juridiskai ir simboliškai kyla) atminties ir moralinio kapitalo apropriacijos joms tapo nepaprastai reikšminga, kadangi šio ištekliaus užvaldymas atlieka ir konkrečios politinės grupės legitimacijos vaidmenį. Atsakant politiniams oponentams teisę į šį simbolinį resursą, atmetamas ir bet koks jų legitimumas kartu simboliškai eliminuojant juos iš politinės konkurencijos lauko.

Didžiosios nacionalinės šventės ir minėjimai, kaip ir tam tikros simbolinės vietos, asmenybės bei įvykiai, 2022 m. protestuojančiųjų buvo kūrybingai išnaudoti kaip ideologinių priemonių arsenalas, ir tai gerokai išgąsdino valdantįjį politinį elitą. Tačiau kitais metais jis jau buvo pasirengęs galimiems netikėtumams: šie minėjimai vyko uždaroje, visiškai kontroliuojamoje erdvėje, taip pat kontroliuojant ir jų metu skleidžiamų politinių žinučių bei naudojamų simbolių turinį, tad netikėtumų nebebuvo. Pasirinktai opozicinių akcijų ir pranešimų neutralizacijos strategijai pagelbėjo ir šiems ritualams atlikti pasitelkti Ukrainos kovos už laisvę akcentai, dominavę 2023 m. pradžios didžiuosiuose istoriniuose minėjimuose – ypač 2023 m. sausio 13 d., kai „Laisvės“ premija buvo įteikta Ukrainos prezidentui Volodimirui Zelenskiui. Taip, brėžiant paraleles tarp laisvės kovos 1990-aisiais ir dabar, Sąjūdžio atmintis valdančiųjų atstovų vėl pamėginta monopolizuoti. Vis dėlto tai, kad šis vertybinis konfliktas išlieka gilus, nesutaikomas ir neišsprendžiamas, atskleidė atskirai rengti 2023 m. birželio 3 d. Sąjūdžio 35-ųjų metinių paminėjimai LR Seime ir Lietuvos mokslų akademijos salėje, kurioje jis ir buvo įsteigtas. Jų metu sakytos politikų ir visuomenės veikėjų kalbos ir toliau demonstravo diametraliai priešingą ir net atvirai priešišką šių reikšmingų istorinių įvykių suvokimą bei vertinimą politiniame-kultūriniame lauke.

Gauta 2022 06 05

Priimta 2023 06 11

Šaltiniai ir literatūra

- [1] ALMOND, Gabriel A.; VERBA, Sidney. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Sage Publications, 1989.
- [2] BENFORD, Robert D.; SNOW, David A. Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, 2000, No. 26, p. 611–639.
- [3] BERMEO, Nancy; NORD, Phillip. P. *Civil Society Before Democracy – Lessons from Nineteenth Century Europe*. Rowman and Littlefield Publishers Inc, 2000.
- [4] BRENNAN, Timothy. *Wars of Position. The Cultural Politics of Left and Right*. New York: Columbia University Press, 2006.
- [5] BOURDIEU, Pierre. *La Distinction: Critique sociale du jugement*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1979.

- [6] *Collective Emotions. Perspectives from Psychology, Philosophy, and Sociology*. Ed. by Ch. von Scheve and M. Salmela. Oxford University Press, 2014.
- [7] ČEPAITIENĖ, Rasa. K. Škirpos ir J. Noreikos „byla“ kultūrinių karų kontekste. *Dalius Stancikas. Kąju per Lietuvos istoriją*. Vilnius: Valstybingumo studijų centras, 2020, p. 10–39.
- [8] van DIJK, Teun A. *Discourse and Power*. New York: Palgrave MacMillan, 2010, p. 16–17.
- [9] DÖRNER, Andreas. *Politischer Mythos und symbolische Politik. Der Hermann-Mythos: zur Entstehung des Nationalbewußtseins der Deutschen*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1996, S. 48.
- [10] EDELMAN, Murray. *Politics as Symbolic Action*. New York: Academic Press, 1971, p. 33–35.
- [11] EDELMAN, Murray. *Politinio spektaklio konstravimas*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
- [12] EDELMAN, Murray. *The Symbolic Uses of Politics*. Urbana: University of Illinois Press, 1964.
- [13] FERREE, Myra M.; GAMSON, William A.; GERHARDS, Jurgen; RUCHT, Dieter. Four Models of the Public Sphere in Modern Democracies. *Theory and Society*, 2002, No. 31(3), p. 289–324.
- [14] GILL, Graeme. *Symbolism and Regime Change: Russia*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- [15] GLYNN, Carol J.; OSTMAN, Ronald E.; McDONALD, Daniel G. Opinions, Perception and Social Reality. *Public Opinion and the Communication of Consent*. Ed. by T. L. Glasser and Ch. T. Salmon. Guilford Press, 1995, p. 249–277.
- [16] GOFFMAN, Erving. *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. New York: Harper Colophon Books, 1974.
- [17] INGLEHART, Ronald. *Cultural Shift in Advanced Industrial Society*. New Jersey: Princetone University Press, 1990.
- [18] JARUŠEVIČIŪTĖ-MOCKUVIENĖ, Gailė. Apklausa: per metus labiausiai sumažėjo gyventojų pasitikėjimas žiniasklaida. *Delfi.lt*, 2021 12 18. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/apklausa-per-metus-labiausiai-sumazejo-gyventoju-pasitikejimas-ziniasklaida.d?id=88992313> [žiūrėta 2023 02 15]
- [19] JERVIS, John S. *Transgressing the Modern. Explorations in the Western Experience of Otherness*. Oxford: Blackwell, 1999.
- [20] JASPER, James M. Constructing Indignation: Anger Dynamics in Protest Movements. *Emotion Review*, 2014, Vol. 6, No. 3, p. 208–213.
- [21] ELTA. Landsbergis apie minėjimo metu šūkavusius protestuotojus: nereikia jų vadinti Lietuvos žmonėmis. *Delfi.lt*, 2022 01 13. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/landsbergis-apie-minejimo-metu-sukavusius-protestuotojus-nereikia-ju-vadinti-lietuvos-zmonemis.d?id=89190431> [žiūrėta 2023 03 04]
- [22] KRUMREY, Jacob. *The Symbolic Politics of European Integration. Staging Europe*. Palgrave MacMillan, 2018.
- [23] Lietuvos Respublikos Prokuratūra. Nutrauktas ikiteisminis tyrimas dėl signatarės Z. Šličytės pasisakymo Kovo 11-osios minėjime (2022 09 20). Prieiga per internetą: <https://prokuraturos.lt/lt/nutrauktas-ikiteisminis-tyrimas-del-signatares-z-slicytes-pasisakymo-kovo-11-osios-minejime/8680> [žiūrėta 2023 03 12]
- [24] LRT forumas. Ar politikai turėtų reaguoti į nepagarbų Sausio 13-osios protestą? Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000197899/lrt-forumas-ar-politikai-turetu-reaguoti-i-nepagarbu-sausio-13-osios-protesta> [žiūrėta 2023 03 12]
- [25] McCURDY, Patrick. Social Movements, Protest and Mainstream Media. *Sociology Compass*, 2012, Vol. 6(3), p. 244–255.
- [26] *Media and Public Shaming. Drawing the Boundaries of Disclosure*. Ed. by J. Petley. London: Tauris and Co, 2013.

- [27] MEYER, Thomas. *Inszenierung des Scheins. Voraussetzungen und Folgen symbolischer Politik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992.
- [28] MEYER, Thomas; KAMPMANN, Martina. *Politik als Theater. Die neue Macht der Darstellungskunst*. Berlin: AufbauVerlag, 1998, S. 32.
- [29] MOSSE, George L. *The Nationalization of the Masses. Political Symbolism and Mass Movements in Germany, from the Napoleonic Wars through the Third Reich*. The University of Wisconsin Press, 1975, p. 18.
- [30] NOELLE-NEUMANN, Elisabeth. *The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skill*. Princeton: Princeton University Press, 1984.
- [31] OLIVER, Pamela E.; CADENA-ROA, Jorge; STRAWN, Kelley D. Emerging Trends in the Study of Protest and Social Movements. *Political Sociology for the 21st Century. Research in Political Sociology*, 2003, Vol. 12, p. 213–244.
- [32] OLIVER, Pamela E.; JOHNSTON, Hank. What a Good Idea! Ideologies and Frames in Social Movement Research. *Mobilization: An International Journal*, 2000, Nr. 4 (1), p. 37–54.
- [33] Pilielinės visuomenės institutas. *Pilielinės galios indeksas, 2022 metai*. Prieiga per internetą: <http://www.civitas.lt/time-line/pilielines-galios-indeksas-2022-m/> [žiūrėta 2023 03 14]
- [34] Platūkytė, Domantė. Dėl skandalingos Šličytės kalbos Seime pradėtas ikiteisminis tyrimas – aiškintis, ar nebuvo diskriminavimo ir kurstymo. *Lrt.lt*, 2022 06 15. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1719246/del-skandalingos-slicytes-kalbos-seime-pradetas-ikiteisminis-tyrimas-aiskintis-ar-nebuvo-diskriminavimo-ir-kurstymo> [žiūrėta 2023 03 14]
- [35] Profesorė apie protestų dalyvius: ten yra ir nusivylusių konservatorių rinkėjų. *Delfi.lt*, 2022 01 16. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/profesorė-apie-protestu-dalyvius-ten-yra-ir-nusivylusių-konservatorių-rinkejų.d?id=89201621> [žiūrėta 2023 03 11]
- [36] RIVIERE, Claude. *Les liturgies politiques*. Paris: Presses universitaires de France, 1988.
- [37] SARCINELLI, Ulrich. *Symbolische Politik. Zur Bedeutung symbolischen Handelns in der Wahlkampfkommunikation der Bundesrepublik Deutschland*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1987, S. 239–241.
- [38] SNOW, David A.; Vliegenthart, Rens; Ketelaars, Pauline. The Framing Perspective on Social Movements: Its Conceptual Roots and Architecture. *The Wiley Blackwell Companion to Social Movements*. Ed. by D. A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi and H. J. McCammon. Wiley Blackwell, 2019, p. 392–410.
- [39] SCHWARZENBERG, R. G. *Politik als Showgeschäft. Moderne Strategien im Kampf um die Macht*. Düsseldorf–Wien: Econ, 1980, S. 19.
- [40] van STEKELenburg, Jacquelin; KLANDERMANS, Bert. *A Social Psychology of Protest. Individuals in Action*. Willey, 1997.
- [41] Švesti Lietuvą | Atvira pamoka | Vasario 16-oji || Laisvės TV ir Vilniaus miesto savivaldybė. Prieiga per internetą: https://www.youtube.com/watch?v=TJYCDDtL4aA&ab_channel=Laisv%C4%97sTV (spektaklis apie signatarus nuo 30.29 min.) [žiūrėta 2023 03 12]
- [42] TORBAKOV, Igor. *After Empire. Nationalist Imagination and Symbolic Politics in Russia and Eurasia in the Twentieth and Twenty-First Century*. Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2018.
- [43] ГЕЛЬМАН, Владимир. «Недостойное правление». *Политика в современной России*. Санкт-Петербург: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2019.
- [44] ДЖОНСОН, Джулиет; МАЛИНОВА, Ольга. Символическая политика как предмет *political science* и *Russian studies*: исследования политического использования прошлого в постсоветской России. *Политическая наука*, 2020, № 2, с. 15–41.

- [45] ЛЕВАДА, Юрий. Homo post-sovieticus. *Общественные науки и современность*, 2000, № 6, с. 5–24.
- [46] МАЛИНОВА, Ольга. *Актуальное прошлое: Символическая политика властвующей элиты и дилеммы российской идентичности*. Москва: Политическая энциклопедия, 2015.
- [47] МАЛИНОВА, Ольга. В ожидании объединяющего нарратива: символическое измерение постсоветской трансформации России. *Символическая политика*. Выпуск 2: *Споры о прошлом как проектирование будущего*. Москва: РАН, ИНИОН, 2014, с. 344–353.
- [48] МАЛИНОВА, Ольга. Тема прошлого в риторике президентов России. *Pro et Contra*, 2011, Т. 15, № 3–4, с. 106–122.
- [49] ПОЦЕЛУЕВ, Сергей. Символическая политика как инсценирование и эстетизация. *Полис*, 1999, № 5, с. 62–76.
- [50] ПОЦЕЛУЕВ, Сергей. «Символическая политика»: к истории концепта. Символическая политика. Вып. 1: *Конструирование представлений о прошлом как властный ресурс*. Москва: РАН, ИНИОН, Центр социальных научно-информационных исследований, 2012, с. 17–53.

RASA ČEPAITIENĖ

Symbolic Politics as a Tool in Social Protest

Summary

The article analyses the concept of symbolic politics and its potential for explaining the mechanisms and means of struggle used by social protest movements. A detailed discussion of the protest events that took place in Lithuania between 2021 and 2023 reveals how the symbolic capital of major national holidays and commemorations was exploited by the opposing political forces.

Between 2021 and 2023, social discontent was rising in Lithuania and so was the number of mass protests in the country. The latter differed significantly from the previous ones not only in the geography and social composition of the participants (mostly not the residents of Vilnius but those of the province, representatives of the so-called lower social classes), but also in the problems and political demands they identified. The rhetoric used was more typical of the ‘culture wars’, with demands for systemic changes and calls for the resignation of some high-ranking officials or even institutions, such as the government of the Republic of Lithuania. The frequency of these protest events and the number of protesters have also been noticeably rising.

The main reasons for the growing dissatisfaction of some citizens were the domestic and foreign policies implemented by the ruling coalition formed by the TS-LKD (*Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai*, Homeland Union-Lithuanian Christian Democrats), the Lithuanian Liberal Movement (*Lietuvos liberalų sąjūdis*, LLS), the Freedom Party (*Laisvės partija*, LS) and the government it appointed at the end of 2020, as well as the legislative initiatives reflecting the so-called gender discourse. These protests were suppressed with the help of a negative image of the protesters in the mainstream media and (not always adequate to the situation) by demonstrating the measures taken by the force structures to control the civil unrest. However, early in 2022, protesters spontaneously discovered and exploited, sufficiently effectively, unconventional or openly counter-conventional symbolic political tools: they used major national holidays and commemorations and

public events organised on those occasions, which became an arena for demonstrating openly their negative attitudes towards the political elite.

With this in mind, the aim of this article is to take a closer look at the official commemorations of 13 January, 16 February, and 11 March, the three most important national dates in 2022, and the forms of civic dissatisfaction that were expressed during them. The category of symbolic politics was used as a theoretical basis for the study and is presented in greater detail in the article. In addition to sources such as public speeches of politicians, broadcasts of these events, TV reports or discussions about them in official and social media, etc., anthropological participatory research was chosen as a significant method of analysis.

Taking into account the specifics of the development of post-Soviet countries, the topic of the exploitation of cultural memory, especially related to the era of the national movement *Sąjūdis* (the time of the restoration of the state) in the accumulation of symbolic capital and in the solution of topical socio-political problems was of particular importance for the analysis of the interaction of symbolic politics and social protest. The mass protests of 2021–2023 illustrate how the *Sąjūdis* epoch and the political values and programming of Lithuania's development put forward during that era are still being used to challenge, reject, and create a vision contrary to the currently established political discourse and its order, including the commemorative ritual. The ongoing struggle for the right to control the symbolic legacy of the *Sąjūdis* and the lack of 'feedback' in political communication are fuelling hostility and radicalisation on both sides of the conflict. The struggle for the appropriation of the memory and moral capital of the *Sąjūdis* (and of the first Republic of Lithuania, from which the *Sąjūdis* evolved legally and symbolically) has become extremely significant for each of them, because the appropriation of this resource also plays the role of the legitimisation of a particular political group. Denying the political opponent the right to this symbolic resource simultaneously denies any legitimacy they may have and at the same time eliminates them symbolically from the field of political competition.

Keywords: politics, social movements, political protest, major public holidays, commemorations